

Варцаба В.І.

ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВОЇ СТІЙКОСТІ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

У статті розглянуто актуальні питання фінансової стійкості банківської системи у контексті забезпечення стабільного розвитку фінансового сектору економіки України. Досліджено показники діяльності вітчизняної банківської системи, здійснено оцінку її фінансової стійкості та обґрунтовано необхідність удосконалення механізму антикризового управління банками у сучасних умовах.

Ключові слова: банківська система, фінансова стійкість банківської системи, аналіз фінансової стійкості, коефіцієнтний аналіз, індикатори фінансової стійкості, антикризове управління банками.

Постановка проблеми. В умовах глобалізації та інтенсифікації банківського бізнесу, посилення конкурентної боротьби на фінансових ринках актуалізується проблема розробки системи управління фінансовою стійкістю банківської системи на основі визначення принципів, інструментів та методів, реалізація яких здатна забезпечити ефективне стабільне функціонування банківського сектору України. Системний підхід до аналізу фінансової стійкості банків, створення сучасного аналітичного інструментарію оцінювання якості ресурсної бази та банківських активів, ефективний ризик-менеджмент визначають основні напрями підвищення ліквідності, фінансової стабільності та конкурентоспроможності українських банків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні та практичні аспекти фінансової стійкості банківської системи досліджено у наукових працях О. Барановського, О. Васюренка, В. Вітлінського, О. Вовчак, О. Глушка, О. Дзюблюка, Ж. Довгань, М. Зверякова, І. Івасіва, О. Пернарівського, Л. Примостки та інших. Віддаючи належне науковому доробку вчених, слід зауважити, що проблеми забезпечення фінансової стійкості банківського сектору України потребують подальших досліджень, зважаючи на ризики та загрози, які супроводжують його функціонування у сучасних політичних та соціально-економічних умовах.

Формулювання цілей статті. Мета роботи полягає в обґрунтуванні сутності та здійсненні аналізу фінансової стійкості банківського сектору України, а також визначенні напрямів удосконалення механізму управління

фінансовою стабільністю вітчизняної банківської системи у контексті світового досвіду макропруденційного регулювання.

Опис основних результатів дослідження. Характеризуючи сучасний стан банківської системи України, необхідно зазначити, що політична нестабільність та загальна економічна дестабілізація у країні негативно впливають на діяльність банків. Фінансово-економічна криза спровокувала значний відтік грошових коштів із банківської системи та зростання обсягу проблемних кредитів, що призвело до погіршення показників ліквідності та платоспроможності банків і, відповідно, суттєво вплинуло на їх фінансову стійкість. До ключових факторів впливу на фінансову стійкість вітчизняного банківського сектору слід віднести такі, як: політична та економічна нестабільність, девальвація національної грошової одиниці; зростання недовіри до банків; суперечливість механізму рефінансування банків; подорожчання кредитних ресурсів; погіршення якості кредитного портфеля; низький рівень ризик-менеджменту у банківських установах тощо.

Аналіз фінансової стійкості банків, насамперед, вимагає розуміння її сутності та змісту. Фінансову стійкість прийнято трактувати як якісну характеристику фінансового стану банку, що визначається достатністю, збалансованістю та оптимальним співвідношенням банківських ресурсів і активів за умови підтримання на достатньому рівні ліквідності, платоспроможності, зростання прибутку та мінімізації ризиків. Рівень фінансової стійкості банків визначається через такі основні характеристики: рівень капіталізації; якість активів; якість зобов'язань; рівень платоспроможності та ліквідності; рівень прибутковості; якість управління капіталом, активами та зобов'язаннями; рівень чутливості банку до ризиків і якість управління ними [1; 3; 4].

Дослідження фінансової стійкості банківської системи України проведено шляхом аналізу

основних показників її діяльності, оцінки фінансової стійкості банківського сектору на основі коефіцієнтного аналізу та фінансових індикаторів, а також визначення ключових напрямів забезпечення фінансової стійкості та

удосконалення системи антикризового управління банківською діяльністю.

Основні показники, які характеризують фінансовий стан банківського сектору України, представлено у табл. 1.

Таблиця 1

Показники фінансового стану банківського сектору економіки України у 2013–2017 рр.
(на кінець періоду)*

Показник	2013	2014	2015	2016	2017	Темп приросту до базового року, %	Темп приросту до попереднього року, %
Кількість діючих банків	180	163	117	96	82	-54,4	-14,5
Чисті активи, млрд грн	1278,10	1316,85	1254,38	1256,30	1336,35	+4,5	+6,3
Кредитний портфель, млрд грн	911,40	1006,36	965,10	1005,92	1042,79	+14,4	+3,6
Капітал, млрд грн	192,60	148,02	103,71	123,78	163,59	-15,1	+32,5
із нього: статутний капітал, млрд грн	185,24	180,15	206,39	414,68	495,37	+167,5	+19,5
Зобов'язання, млрд грн	1085,50	1168,83	1150,67	1132,52	1172,76	+8,0	+3,5
Доходи, млрд грн	168,89	210,20	199,19	190,69	178,23	+5,9	-6,3
Витрати, млрд грн	167,45	263,16	268,79	350,08	202,59	+20,9	-42,3
Результат діяльності, млрд грн	1,43	-52,96	-66,60	-159,39	-24,36	–	–
Рентабельність активів, %	0,12	-4,07	-5,46	-12,60	-1,94	–	–
Рентабельність капіталу, %	0,81	-30,46	-51,91	-116,74	-15,96	–	–

*Розраховано автором за джерелом [7]

Дані табл. 1 свідчать, що впродовж аналізованого періоду Національний банк України ліквідував 98 банків, які були виведені із ринку як неплатоспроможні. Незважаючи на це, статутний капітал банківського сектору збільшився у 2,7 разів і становив на кінець періоду 495,37 млрд грн, що пов'язано, насамперед, із виконанням вимог НБУ щодо обов'язкової докапіталізації банків. Утім розмір сукупного власного капіталу українських банків залишається меншим за статутний капітал, що пояснюється збитками банківської системи впродовж останніх чотирьох років. Незважаючи на позитивну тенденцію щодо зменшення збитковості, на кінець 2017 року збиток банківської системи України склав 24,36 млрд грн [7].

Аналіз сукупного кредитного портфеля банківського сектору економіки показав, що частка проблемних кредитів банків за період 2013–2017 рр. зросла із 7,7 % до 54,5 % і станом на 01.01.2018 року становила 594,99 млрд грн. Такий значний обсяг недіючих кредитів свідчить про великий сукупний ризик за всіма кредитними операціями та зобов'язаннями банків із кредитування і проявляється у зменшенні вартості активів [7].

Стосовно зобов'язань вітчизняної банківської системи варто зауважити, що обсяги депозитних вкладів збільшилися протягом періоду лише на 16,5 % (із 668,7 млрд грн у 2013 році до 801,3 млрд грн у 2017 році). При цьому, вклади на вимогу склали майже 50 % обсягу депозитного портфеля. Значною мірою це пояснюється зниженням довіри до банків внаслідок економічної нестабільності у державі, а також наслідками банківської кризи [7].

У період загострення соціально-економічних та фінансових криз однією з ключових цілей виступає забезпечення фінансової стабільності та надійності банків. У цьому аспекті актуалізується проблема макроекономічного підходу та ролі центрального банку щодо моніторингу фінансової стійкості банків. Починаючи з грудня 2006 року, Національний банк України впровадив у банківську практику моніторинг фінансової стабільності шляхом використання індикаторів фінансової стійкості, розроблених Міжнародним валютним фондом.

Запропонована система індикаторів містить агреговані дані щодо діяльності депозитних установ, що дозволяє визначити місце банків в економічній системі країни та вплив

макроекономічної ситуації на їх фінансовий стан [2]. Індикатори фінансової стійкості – це показники поточного фінансового стану і стійкості фінансових установ країни та їхніх контрагентів щодо достатності капіталу, якості активів, прибутку та рентабельності, ліквідності та чутливості до ринкового ризику. Міжнародний валютний фонд передбачає

компіляцію та поширення країнами 40 індикаторів фінансової стійкості [8].

Відповідно до методології МВФ, Національним банком України розраховуються значення 12 основних та 12 рекомендованих індикаторів фінансової стабільності банківського сектору, показники яких за період 2013–2017 рр. наведено у табл. 2.

Таблиця 2

**Індикатори фінансової стійкості банків України у 2013–2017 рр.*
(станом на кінець періоду)***

Показник	2013	2014	2015	2016	2017
Основні індикатори фінансової стійкості					
Достатність капіталу					
I1 – Співвідношення регулятивного капіталу до зважених за ризиком активів	18,26	15,60	20,31	12,69	16,10
I2 – Співвідношення регулятивного капіталу I рівня до зважених за ризиком активів	13,89	11,21	8,30	8,96	12,12
I3 – Співвідношення недіючих кредитів без урахування резервів до капіталу	30,65	61,07	129,02	89,37	70,18
Якість активів					
I4 – Співвідношення недіючих кредитів до сукупних валових кредитів	12,89	18,98	28,03	30,47	54,54
I5 – Співвідношення кредитів за секторами економіки до сукупних валових кредитів (резиденти)	98,72	96,05	94,54	95,92	94,21
Доходи та рентабельність					
I6 – Норма прибутку на активи	0,26	-4,24	-5,54	-12,47	-1,76
I7 – Норма прибутку на капітал	1,72	-31,95	-65,51	-122,17	-15,34
I8 – Співвідношення процентної маржі до валового доходу	58,96	48,46	39,00	46,94	50,20
I9 – Співвідношення непроцентних витрат до валового доходу	65,95	59,85	54,40	60,91	76,14
Ліквідність					
I10 – Співвідношення ліквідних активів до сукупних активів (коефіцієнт ліквідності активів)	20,63	26,40	33,00	48,53	53,94
I11 – Співвідношення ліквідних активів до короткострокових зобов'язань	89,11	86,14	92,87	92,09	98,37
Чутливість до ринкового ризику					
I12 – Співвідношення чистої відкритої позиції в іноземній валюті до капіталу	6,94	31,69	136,03	118,88	89,61
Рекомендовані індикатори фінансової стійкості					
I13 – Співвідношення капіталу до активів (достатність капіталу)	15,06	11,23	8,02	9,78	11,90
I14 – Співвідношення великих відкритих позицій до капіталу	172,05	250,04	364,14	308,27	208,31
I15 – Співвідношення кредитів за географічним розподілом до сукупних валових кредитів (якість активів) (внутрішня економіка)	98,72	96,05	94,54	95,92	94,24
I16 – Співвідношення валової позиції похідних фінансових інструментів в активах до капіталу	1,30	2,83	12,55	36,81	35,21
I17 – Співвідношення валової позиції похідних фінансових інструментів у зобов'язаннях до капіталу	0,13	0,27	0,19	0,19	0,07
I18 – Співвідношення доходу від торговельних операцій до валового доходу	3,83	14,26	21,10	8,97	7,00
I19 – Співвідношення витрат на утримання персоналу до непроцентних витрат	41,04	35,48	36,14	34,53	32,11
I20 – Спред між ставками за кредитами та депозитами (базисні пункти)	383	540	772	600	681
I21 – Спред між найвищою та найнижчою міжбанківськими ставками (базисні пункти)	6 490	4 660	2 401	1 384	2 450
I22 – Співвідношення депозитів клієнтів до сукупних валових кредитів (крім міжбанківських)	73,34	64,45	71,22	80,51	84,59
I23 – Співвідношення кредитів в іноземній валюті до сукупних валових кредитів	34,72	47,77	57,90	51,35	47,05
I24 – Співвідношення зобов'язань в іноземній валюті до сукупних зобов'язань	43,25	49,27	52,82	55,92	52,81

*Розраховано автором за джерелом [6]

Аналіз динаміки показників базових і рекомендованих індикаторів фінансової стійкості вітчизняного банківського сектору, наведених у табл. 2, дозволяє Національному банку сформулювати висновки щодо поточного стану банківської системи, виявити відповідні тенденції та діагностувати банківські ризики, що є основою для розроблення пропозиції щодо застосування антикризових інструментів управління банківським сектором.

Заради об'єктивності слід зазначити, що на думку окремих фахівців, незважаючи на наявність певних позитивних оцінок, більшість індикаторів, запропонованих МВФ та поширених у розвинених країнах світу, неспроможні адекватно відображати таку складну і внутрішньо суперечливу категорію як стабільність фінансового сектору в Україні. Це спричинено довільним використанням фінансових показників без урахування конкретних умов розвитку економічних процесів і взаємозв'язків між окремими показниками. Втім більшість науковців та практиків вважають, що для України активне впровадження індикаторів фінансової стійкості у систему макропруденційного регулювання є реальним кроком до розбудови системи оцінки стійкості вітчизняної фінансової системи.

У цьому контексті варто зазначити, що Національним банком України на регулярній основі проводиться макропруденційний нагляд за діяльністю банків, збір та обробка статистичної інформації щодо функціонування грошово-кредитного ринку. Ця інформація є визначальною у процесі дослідження поточного стану фінансової стійкості банківської системи, її окремих елементів, ризиків діяльності тощо. Окрім того, починаючи із 2008 року НБУ запровадив у практику методику проведення стрес-тестування у вітчизняних банках, у якій визначено основні типи ризиків, що є об'єктом стрес-тестування, а також методи і періодичність його проведення. Слід також відзначити, що в аналітичних публікаціях Національного банку періодично здійснюється аналіз стану реального сектору економіки, платіжного балансу, фондового ринку, інфляційних процесів у країні тощо. Крім цього, щомісяця публікуються аналітичні огляди основних фінансових ринків і стану банківської системи.

Дослідження стану та аналіз показників діяльності банківського сектору економіки України дозволяють дійти висновку, що пріоритетне значення у забезпеченні стабільного розвитку та фінансової стійкості має капітал банків, який лежить в основі коефіцієнтного методу оцінки показників їх фінансової стійкості (табл. 3).

Таблиця 3

Алгоритм розрахунку та економічний зміст показників фінансової стійкості банку*

Найменування показника	Алгоритм розрахунку	Економічний зміст показника	Оптимальне значення
Коефіцієнт надійності	$\hat{E}_i = \frac{\hat{E}}{C_{\hat{e}}} * 100\%$	Співвідношення власного капіталу (К) до залучених коштів (Зк). Рівень залежності банку від залучених коштів.	Не менше 5 %
Коефіцієнт «фінансового важеля»	$\hat{E}_{\hat{\delta a}} = \frac{C_{\hat{e}} \hat{E}}{\hat{E}}$	Співвідношення зобов'язань банку (З) і капіталу (К). Здатність банку залучати кошти на фінансовому ринку.	1–20
Коефіцієнт участі власного капіталу у формуванні активів	$\hat{E}_{\hat{\delta e}} = \frac{\hat{E}}{\hat{A}_{\hat{q} \hat{a}}} * 100\%$	Достатність сформованого власного капіталу (К) в активізації та покритті різних ризиків.	Не менше 10 %
Коефіцієнт мультиплікатора капіталу	$\hat{E}_{ie} = \frac{\hat{A}}{\hat{E}_a}$	Ступінь покриття активів (А) капіталом (Ка).	12–15

*Розроблено автором за джерелом [5]

Динаміку коефіцієнтів фінансової стійкості українських банків протягом аналізованого періоду продемонстровано на рис. 1.

На основі наведених даних можна зробити наступні висновки. Коефіцієнт надійності українських банків протягом вказаного періоду в основному знижувався, проте станом на кінець 2017 року його значення зросло і лише на 2,57 % було нижчим, ніж у 2013 році. Таким чином, незважаючи на зменшення значення коефіцієнта надійності, вітчизняні банки мають достатню

забезпеченість капіталом і рівень надійності, що знаходиться вище нормативного значення. Проте тенденція до зниження потребує уваги з боку фінансових менеджерів банків.

Найвищі значення коефіцієнту фінансового важеля спостерігалися у 2015–2016 рр. На кінець періоду показник становив 6,59, що свідчить про зниження активності українських банків щодо залучення вільних коштів на фінансовому ринку. Коефіцієнт участі власного капіталу у формуванні активів за аналізований період

знизився із 13,7 % до 9,62 %. Отже, достатність сформованого банками власного капіталу у формуванні активів та покритті ризиків не відповідає встановленому нормативу.

Коефіцієнт мультиплікатора капіталу протягом усього періоду не відповідав нормативу, його значення помітно зменшилися у

2016 р. (4,19) та 2017 р. (3,72) при встановлених межах 12–15.

Це свідчить, насамперед, що темпи зростання активів банків перевищують темпи зростання капіталу, а ступінь покриття активів капіталом суттєво понизився.

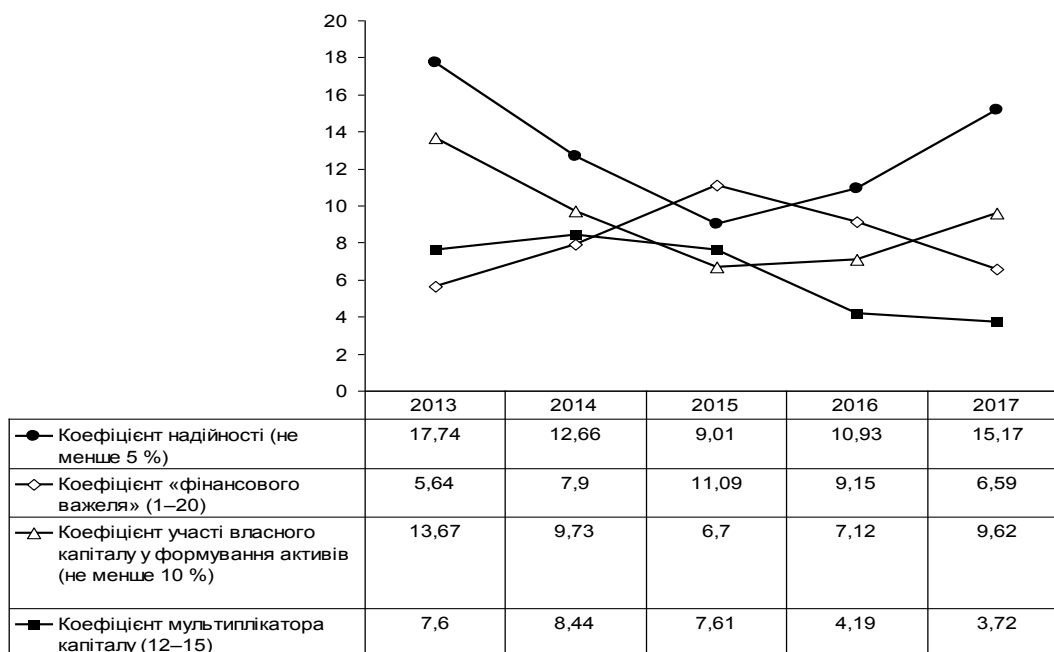

Рис. 1. Динаміка коефіцієнтів фінансової стійкості банків України у 2013–2017 рр. (на кінець періоду)*

*Розроблено автором за джерелом [7]

Наведені значення коефіцієнтів фінансової стійкості вітчизняних банків за деяким показниками показали незадовільний рівень функціонування банківської системи. Виявлено, що у порівнянні з масштабами активних та пасивних операцій банки характеризуються недостатнім рівнем власного капіталу, який має пріоритетне значення у забезпеченні стабільного розвитку та фінансової стійкості банку.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Результати аналізу сучасного стану та оцінка фінансової стійкості банківського сектору України свідчать про необхідність формування системи антикризового управління банками, основним завданням якої повинно бути забезпечення довгострокового стабільного розвитку банківської системи держави. У цьому контексті на мікрорівні банківський менеджмент слід направити на розроблення альтернативних дієвих стратегій управління залежно від виду

кризи та очікуваних наслідків, що дозволить визначити цілі та методи антикризового управління, адекватні змінам на зовнішньому і внутрішньому фінансових ринках.

Аналіз зарубіжного досвіду макrorівневого забезпечення фінансової стійкості банківської системи довів ефективність макропруденційного підходу до банківського нагляду, важливою перевагою якого є регулювання банківської системи у безпосередньому зв'язку з іншими секторами економіки країни. Враховуючи національні особливості функціонування фінансово-кредитної системи України, міжнародні експерти пропонують покласти функції макропруденційного нагляду на Національний банк України, який відповідно до чинного законодавства повинен забезпечувати стабільність національних грошей та ефективну діяльність банківської та платіжної системи держави.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Вітлінський В. Фінансова стійкість як системна характеристика комерційного банку / В. Вітлінський, О. Пернарівський // Банківська справа. – 2000. – № 6. – С. 48-51.

2. Вовчак О. Д. Напрями стабілізації роботи банків в умовах кризових явищ / О. Д. Вовчак, О. М. Крамаренко // Фінансовий простір. – 2014. – № 4 (16). – С. 27-31.
3. Глушко О. В. Фінансова стійкість як категорійне поняття / О. В. Глушко // Науковий вісник НЛТУ України. – 2011. – № 21. – С. 171-175.
4. Дзюблюк О. В. Фінансова стійкість банків як основа ефективного функціонування кредитної системи: монографія / О. В. Дзюблюк, Р. В. Михайлюк. – Тернопіль, 2009. – 316 с.
5. Зверяков М. І., Зверяков А. М. Антикризове управління фінансовою стійкістю банку в умовах економічних дисбалансів: монографія / М. І. Зверяков, О. М. Зверяков. – Одеса: ONEU, 2015. – 418 с.
6. Індикатори фінансової стійкості та довідкові дані [Електронний ресурс] / – Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua>.
7. Офіційний сайт Національного банку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua>.
8. Офіційний сайт Міжнародного валютного фонду [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.imf.org>.

REFERENCES

1. Vitlins'kyu, V. (2000). Finansova stiykist' yak systemna kharakterystyka komertsynoho banku [Financial stability as a systemic characteristic of a commercial bank]. Bankivs'ka sprava – Banking, 6, 48-51 [in Ukrainian].
2. Vovchak, O.D. (2014). Napryamy stabilizatsiyi roboty bankiv v umovakh kryzovykh yavlyshch [Directions of banks functioning stabilization in the conditions of crisis phenomena]. Finansovyyi prostir – Financial space, 4(16), 27-31 [in Ukrainian].
3. Hlushko, O.V. (2011). Finansova stiykist' yak katehoriyne ponyattya [Financial stability as a categorical notion]. Naukovyy visnyk NLTU Ukrayiny – Scientific Bulletin of NLTU of Ukraine, 21, 171-175 [in Ukrainian].
4. Dzyublyuk, O.V. (2009). Finansova stiykist' bankiv yak osnova efektyvnoho funktsionuvannya kredytnoyi systemy [Financial stability of banks as the basis of effective functioning of the credit system]. Ternopil' [in Ukrainian].
5. Zvyeryakov, M.I., & Zvyeryakov, A.M. Antykryzove upravlinnya finansovoyu stiykisty banku v umovakh ekonomichnykh dysbalansiv [Anticrisis management of financial stability of the bank in the conditions of economic imbalances]. Odesa: ONEU [in Ukrainian].
6. Indykatory finansovoyi stiykosti ta dovidkovi dani [Financial stability indicators and reference data] (n.d.). www.bank.gov.ua. Retrieved from: <http://www.bank.gov.ua>.
7. Ofitsiyyny sayt Natsional'noho banku Ukrayiny [Official site of the National Bank of Ukraine]. (n.d.). www.bank.gov.ua. Retrieved from: <http://www.bank.gov.ua>.
8. Ofitsiyyny sayt Mizhnarodnoho valyutnoho fondu [Official site of the International Monetary Fund]. (n.d.). www.imf.org. Retrieved from: <http://www.imf.org>.

Одержано 15.03. 2018 р.